

GOGA

Mitja Velikonja

Po—mišljaj

Zapisi o nemogoči sedanjosti

9	Metuljček iz rezalne žice
27	Odsev na medeninasti kljuki
31	Druga Nova Gorica
53	Prihajajo!
65	Previharimo utopije? Utopimo viharje!
83	Po Titu – titostalgije
97	Stari odgovori novim vprašanjem
105	Emancipatornost (post)jugoslovanske rock in pop glasbe
111	Preteklost v šestindvajsetih slikah
121	Odrske sence dolgih devetdesetih
153	Permanentno vojno stanje
159	Ubij me kulturno!

171	Subcultures are (not) dead!
183	Ustvarjalnost › umetnost
191	Kako misliti balkanske kulturne študije?
205	Pred očmi vseh
209	Velike knjige malega formata ali Na veke vekov – XX vek
217	<i>Sax solo</i> iz osemdesetih
235	Newyorške mimobežnice
245	Spisek uporabljene literature
249	Prve objave
251	Objave vizualnih elementov
252	Zahvale

Predgovor predgovorom (in ostalemu)

Ljubljana, pozno poletje 2025

Metuljček iz rezalne žice

Nekje konec devetdesetih sem kot mlad univerzitetni učitelj na fakultetni naslov prejel malce nenavadno ovojnico, odebeljeno na eni strani, z na roko in na hitro napisanim naslovom, v njej pa razglednico iz puščave, izraelske puščave, in dva krat tri centimetre velik opečnat okrušek. Gladil in vrtel sem ga v roki, dokler nisem obrnil razglednice, podpisane s kakimi petnajstimi, dvajsetimi podpisi. Zaradi pisnih izpitov že takrat več študentskih hieroglifov sem takoj razbral pristrčne pozdrave in zraven velik pripis, da od Masade ni ostalo kaj dosti in da mi kot dokaz pošiljajo tale njen košček. Da so na absolventskem izletu in da so zavili tudi tja in se spomnili name.

Še zdaj ne vem, kateri študentje so to bili, takrat sem poučeval predvsem v nižjih letnikih, torej pred polnimi predavalnicami. Sem se pa na široko namuzal njihovi duhovitosti in se ji vedno, ko se spomnim nanjo ali ko primem tistile košček opeke, ki ga imam spravljenega na častnem mestu v lični škatlici v enem od mojih predalov.

Njihova pripomba se je seveda nanašala na malce zagone-tni naslov moje prve knjige *Masade duha* (1996), v kateri sem se lotil *razpotij* sodobnih političnih ideologij in jih primerjal s starodavnimi mitologijami. Metaforo *masada* sem si izposodil iz dejanske antične zgodovine: tako se je imenovala zadnja trdnjava judovskih upornikov zoper Rimski imperij v prvem stoletju našega štetja, ki je postala sinonim brezkompromisnega junaštva. V svojem prvencu sem ideologije razložil kot novoveške trdnjave, kot *masade*, ki le stežka popustijo oziroma se njihova moč s pritiski samo še poveča, tudi potem, ko so premagane. Knjigo sem v tistih letih predpisal kot priporočeno literaturo in moje *pojnte* so študentje očitno pograbili in jih uporabljali – tako ali drugače. (Na uho mi je prišlo, da so jo preimenovali v *Mansarde duha*, pa v *Fasade duha* in *Fugase duha* in v še kaj: teh treh se najbolj spominjam, ker so mi najbolj všeč.)

Od takrat je minilo ravno toliko časa, kolikor sega časovni razpon v tem zborniku zbranih besedil: dobrega četrto stoletja. Gosti časi. Vsestranska intenzivnost tega obdobja, nenehni dogodkovni cunamiji, trzajoče obilje novic in informacij zlahka zameglijo širšo in globljo sliko dogajanj – in prav zato kličejo h kritični refleksiji in posledično družbeni akciji zoper, evo, nove *trdnjave duha*. Hvaležen čas za družboslovce, če ne bi bil obenem tako frustrirajoč, in če kdaj v novejšem času, je *optimizem volje* prav zdaj pod najhujšo preizkušnjo *pesimizma uma*, da parafraziram Gramscija. Naj pomislim: koliko res lucidnih kritik obstoječega je bilo napisanih od časov razsvetljenstva naprej? Koliko pikrih, distopičnih umetniških anticipacij

prihodnosti, ki so se žal sproti uresničevale? Nasploh, koliko znanja, koliko angažmajev, koliko bojev za emancipacijo, kolikokrat je bilo izrečeno in še večkrat poteptano *nikoli več* – pa gre svet svojo pot s krvoloki na oblasti, z *umetno neinteligenco* v javnem prostoru, s prostaki v *primetime* medijskih terminih, z večstrankarskimi enoumji in triumfom antiintelektualizma, z vzvratnimi *smermi razvoja*, torej z reakcionarnim modernizmom, z izkoriščanimi, ki se namesto proti izkoriščevalcem borijo proti še bolj izkoriščanim od njih samih. Hiperprodukcija informacij je zavajajoč izgovor za hiperhierarhizacijo informacij, obsesivni individualizem pa za nove totalitarne kolektivizme. *Kaj pomagajo* – če v enajstih črkah in enem presledku povzamem blagi obup v premnogih pogovorih ob kavi, pivu ali na daljavo s prsti na tipkovnici – kontinuirane znanstvene obsodbe, jedke umetniške refleksije ali neumorni aktivistični angažmaji proti persistentnim družbenim krivicam, če vse te hipoma in kriče degradirajo najbolj primitivni in hkrati najbolj vplivni domisleki. Danes so takšne dežurne cvetke *kulturni marksizem*, *beli genocid*, pa *zarota udbomafije* ali *teorija spola*. Ne glede na razvoj kritične znanosti, dostopnost informacij in svetovnonazorske pluralnosti nove oblastne ideologije še vedno delujejo s kombinacijo treh preizkušenih načinov: narativne infantilnosti, tehnične repetitivnosti in politične premoči. Po vrsti: umetniški imaginaciji ali kompleksnim premislekom se zoperstavljajo s, hm, *nesveto preproščino* ideoloških binarizmov, razumljivih štiriletnikom; edinstveni ustvarjalnosti ali kritični misli z neskončnim ponavljanjem topoumnosti, z usklajenim *korporativnim komuniciranjem*

bedastoč, da uporabim tehnokratski *newspeak*; glasove emancipacije preglasijo z oblastnim truščem, topotom in po potrebi z rožljanjem.

Če je bilo mogoče ideološki monopol oblasti še nedavno, v predigitalni dobi, pripisati neznanju in pomanjkanju informacij, je paradoks sodobnosti ravno v nasprotnem, pred čimer sta že skoraj pred 180 leti svarila Marx in Engels v *Nemški ideologiji*. Zavrnila sta popreproščeno razsvetljsko logiko, češ da so bili krščanski miti v rimskih časih možni zgolj zato, ker še ni bilo tiska. Trdila sta ravno nasprotno: takrat najsodobnejši mediji, časopisje in telegraf, so sposobni ustvariti več mitov v enem dnevu, kot so jih lahko nekoč v stoletju. Že takrat. Danes je situacija pritirana do absurda. Na eni strani razpolagamo z več znanja kot kadarkoli doslej, ki pa ostane neuporabljeno, saj ne preizprašuje bistvenega; z več izobrazbe, ki je namenjena sama sebi in ne družbeni emancipaciji; z več, da uporabim še en zavajajoč izraz, *družbene odgovornosti*, ki pa ne spreminja oblastnega *statusa quo*. Uživamo v doslej neslutnem razkošju informacij in vseh mogočih sredstev, programov in aparatov, ki omogočajo njihovo pridobivanje in širjenje – a s kakšnimi učinki?

Z metaforo: *pametni telefoni* in vse druge *pametne* mašince so pametni natančno toliko, kot so pametni tisti, ki jih imajo, in prav toliko osvobajajoči, kot se jih dejansko uporablja za kritiko obstoječega, v prizadevanjih za pravičnejšo družbo. Javni prostor je dandanes poln še pred par leti nepredstavljivih zablod, blefiranj, neumnosti in neotesanosti – ki pa se očitno še kako izplačajo. Ameriški filozof Harry G. Frankfurt je za razumevanje takih pojavov uvedel

grob, a žal zelo natančen pojem: *sranje*.¹ Če se lažnivci vsaj pretvarjajo, da govorijo resnico, tuhtajo zanjo (sicer lažnive) argumente, *sralci* preprosto neprestano blebetajo tjavendan, pravzaprav kričijo *kr neki*, dobesedno vse stupidnosti, ki jim padejo na (kratko) pamet, s popolnimi traparijami uzurpirajo javni prostor in čas in zadušijo kakršenkoli argumentiran pogovor. V dvajsetih sekundah lahko pojasnijo čisto vse, njihov nesmiselni – naj ga imenujem – *TalkTalk* je bil učinkovit še pred današnjo digitalno atrakcijo *TikTok*. Z vkalkuliranim podcenjevanjem govorijo počasi in preprosto, kot da ne bi imeli pred sabo ljudi, ampak *Siri*. Še pred dvema, tremi desetletji smo zmajevali glavo nad *The Jerry Springer Showom* – danes gledamo in poslušamo podobne scene pred kamerami svetovnih medijev. Lahko blekneš karkoli, žališ kogarkoli, dobesedno nakladaš nepredstavljive bedarije eno za drugo, vsak izrečeni stavek samo še dodatno dokazuje tvojo nerazgledanost, brutalnost in plehkost – a vseeno postaneš vplivna javna osebnost, recimo voditelj najmočnejše države na svetu.

A dejansko ni problematičen samo tak način govora (beri: zadiranja) in argumentiranja (beri: blefiranja), to nas ne sme zavesti. Ideološki trik *sranja* je v prikrivanju temeljnih družbenih krivic in antagonizmov. Rastoče družbene nepravčnosti, lokalnih in globalne. Obujenih imperializmov, velikih in regionalnih. Novih bastardov fašizma in etničnega šovinizma. *Apartheida*. Svežih oblik patriarhalizma in homofobije na še vedno trdnih osnovah

1 Njegova knjiga *O sranju* je v Sloveniji prvič izšla leta 2009.

tistih starih. Doslej nezamisljivih verskih fundamentalizmov vsepovsod, tudi na deklarativno razsvetljenem in sekularnem Zahodu. Pop kulture v zdaj že čisto odkriti službi kapitala. Argumenta *zdrave pameti* nasproti *kritičnemu umu*. In instrumentalne znanosti in apologetske umetnosti, ki vse to *cvetje zla* upravičujeta in olepšujeta.

Mali primer? Pred dobrimi petnajstimi leti smo s študenti na moji matični fakulteti in tudi izve nje nekaj let organizirali *Antifa seminar*, na katerem smo analizirali in – zdelo se nam je, da še pravočasno – opozarjali na tovrstne primere in iskali strategije odpora. Na Mirovcu so malce kasneje ustanovili neodvisni *Svet za odziv na sovražni govor*, ki je prav tako detektiral, zbiral in javno objavljal primere takih izjav in nastopov. (Lahko si predstavljate gnev, ki smo ga poželi v pravovernih medijih v lasti velikih antikomunistov, ki so bili nekoč veliki komunisti.) Ponavljam: razgaljali in študirali smo primere, njih mnogo.

Stanje danes? Samo ponovim lahko za švedskimi prvaki garažnega pankaa The Hives: *Hate to say I told you so*. Žal brez njihovega ironičnega podtona. Danes namesto o množtvu posameznih primerov lahko govorim o pravih pravcatih trendih, o stoječih valovih vsega prejle omenjenega zla, ki se ga niti ne skriva več. Izganjaš priseljence, ki so na varno prebežali zaradi vojn ali revščine, kar je konec koncev ista stvar – tako se zdaj razume *American Way* in *Evropo odprtih mej*. Evrovizijski napev *Unite, Unite Europe* iz leta 1992 se je že točno deset let kasneje zaključil v distopični *Fortress Europe* britanskih EDM eklektikov Asian Dub Foundation. Podiraš stare zidove, da zbijaš skupaj nove, še

bolj nepropustne, še bolj krvave: *shengenski* je nekaj stokrat bolj smrtonosen od *berlinskega*, da tistih na ameriško-mehiški meji ali na Zahodnem bregu niti ne omenjam. Republika Slovenija je lekcijo bodeče žice, ki so jo med vojno fašisti razpeli okoli prestolnice Ljubljane, s pridom uporabila pri postavitvi rezalne žice, pardon, *tehnične ovire* na južni meji – in to pod vlado nečesa, kar naj bi bilo *levi center*. Kdo ob taki strankarski levici še potrebuje desnico? Izvajaš skrajno politiko, a v samem političnem centru, na kar nas že od šestdesetih let dalje s konceptom *ekstremnega* oziroma *radikalnega centra* opozarjata nazorsko tako različna avtor in avtorica, kot sta Seymour Martin Lipset in Chantal Mouffe. Se oborožuješ in to prodajaš kot prizadevanje za mir; militariziraš družbo in mirovnike razglasiš za militantneže. Zagovarjaš *woke* in se hkrati prav po jeguljasto izogibaš odpiranju vprašanj o dejanskem izvoru razrednih, spolnih, rasnih, etničnih, seksualnih in vseh drugih krivic. V Gazi pred očmi svetovne javnosti nemoteno izvajaš genocid, ki ga niti ne skrivaš več, in pri tem uživaš podporo najmočnejših držav sveta. (Ameriškega prijatelja, profesorja judovskega rodu, so nedavno zaradi organiziranja mirovniškega plesniškega večera, na katerem je nastopala tudi palestinska pesnica, srdito napadli in ga razglasili za antisemita ...) Preventivno nameravaš zasesti ali zasedaš tuja ozemlja zaradi *zagotavljanja lastne varnosti*: sedanja ameriška administracija, opogumljena s Putinovo zasedbo vzhodne Ukrajine, že nič kaj tiho špega proti Grenlandiji. Da zaključim s še enim konstitutivnim paradoksom sedanjosti, kitajskim: imaš se za komunistično in protikolonialno državo, a dejansko

deluješ kot najbolj neoliberalna kapitalistična država, ki vodi aktivno kolonialno politiko na različnih koncih sveta. Itn., beri *in tako neskončno*.

Pa vendar ... Pa vendar prav te okoliščine porajajo tudi odpor in tudi alternative. Nenazadnje, je bilo v zgodovini kadarkoli kako drugače? Oblike, strategije in tehnike nadvlade ljudi se spreminjajo, da bi oblast kot taka ostala nedotaknjena – spreminjajo in prilagajajo pa se tudi oblike, strategije in tehnike rezistence in emancipacije, ki jo sproti rušijo: aktivistične, znanstvene, umetniške, lajfstajlerske, ki jih razvijajo *antijunaki našega časa*. Te so močno različne, lahko tudi diametralno različne: z angažmajem, umikom, konfrontacijo, tudi oboroženo, z gradnjo paralelnih svetov, nepripadanjem, neposlušnostjo, nekonformnostjo, aktivacijo v samem *mainstreamu*, kontrahegemonijo in nehegemonijo. Z direktno akcijo ali upanjem v delovanje posredniške demokracije; z reformo, revolucijo ali *refolucijo* (kot je Timothy Garton Ash v devetdesetih označil politične procese, ki so manj od revolucije in več od reforme). Načrtno ali pa spontano, z besom, kot je leta 2006, po uporih v pariških predmestjih leto prej, svojo kultno pesem *La rage* nasloвила francoska reperka Keny Arkana. Z razbijanjem mize, ne pa s prizadevanji sesti zanj, in z uresničevanjem *konkretnih utopij* v obeh pomenih besede (družbenih na sledi koncepta filozofa Ernsta Blocha in/ali betonskih, *concrete*, njihovih praktičnih graditeljev).

Ta dvojnost *nemogoče sedanjosti* je prisotna praktično v vsakem poglavju tega zbornika zapisov, ki je nastal na prijazno ponudbo Založbe Goga in njene urednice Ane

Geršak. Pred slabim letom me je pozvala, naj premislim o objavi svojih neznanstvenih besedil: torej vsega, kar se mi je v zadnje četrt stoletja zapisalo v obliki predgovorov, esejev, spremnih besed za romane in študije, krajših člankov, zapisov v katalogih in gledaliških listih ter nagovorov. Nastalega za različne namene, v različnih formatih, različnih časih, različnih okoliščinah in za različne javnosti. Koliko tega se je nabralo! Na koncu sva prišla do nabora osemnajstih besedil in se dogovorila, da jih za tole objavo lahko malce spremenim, ažuriram, na novo kontekstualiziram – seveda kjer in kolikor je to možno. Naslednji manjši poseg vanje je stilsko poenotenje, pa citiranje in navajanje; ideološke izraze, kratke sintagme, uveljavljene znanstvene termine, tujke, narečne izraze in ponarodele citate dosledno pišem v *poševnem tisku*, medtem ko tiste iz literature v narekovajih. Pričujoči izbor zapisov – priznam, zaradi njihove različnosti jim je težko linearno slediti – je nekakšna moja intelektualna kronika novega tisočletja, javni dnevnik mojih pričevanj in premišljevanj o bližnjih in širših dogajanjih, *potapljanj sebe v večje zgodbe*, kot je na nedavnem gostovanju v Ljubljani opredelil svojo pozicijo Édouard Louis. Oziroma, kot je pribil drugi meni prav tako *omiljeni* pisec James Baldwin v svojih *Avtobiografskih črticah*: da namreč lahko piše samo o eni edini stvari – o lastnih izkušnjah.

Naslov za zbornik se mi je – dejansko in presenetljivo – utrnil takoj. *Po-mišljaj* gre razumeti kot ponovni premislek teh samih besedil, pa tudi kot nenehno novo premišljevanje stanja *tam zunaj*. Kot *misel* in kot *po-misel*, kot *thought* in kot *second thought*. Ko jih zdaj znova prebiram kot avtor,

kot ponovni avtor in kot sam sebi urednik, opažam v njih dvoje glavnih niti, *evo*, dvoje po-mišljajev. Prvič, prehod od postmodernističnih (ali celo modernističnih) razlag današnjih družbenih in kulturnih pojavov k metamodernističnim. Tale čisto nova miselna paradigma še nima svojega trdnega imena: druga so postpostmodernizem, digimodernizem, avtomodernizem, novi ali alter modernizem, tekoča moderna, psevdomodernizem ... Poimenovanje je še najmanj pomembno: pomembno je ne le preizpraševanje, ampak predvsem kritično prevrednotenje obstoječih (post) modernističnih terminov, definicij, teorij in metod, saj se obstoječega in prihajajočega v svoji kompleksni popolnosti ne da več razumeti, še manj pa spremeniti. Neslutena digitalna revolucija, konec hladne vojne in novi svetovni (ne) red, zdaj zares svetovno-vaška situacija (hkratna popolna bližina in popolna oddaljenost vseh in vsega), popolna prevlada in posledično samoumevnost dveh ideoloških paradig in političnih praks (neoliberalizma in etnonacionalizma), boleče širjenje razkoraka med bogatimi in revnimi, med svetovnim centrom in periferijami, razmah novih socialnosti in novih identitet, nadomeščanje liberalne demokracije z njeno iliberalno različico oziroma s postdemokracijo, nove družbene celitve in nove družbene delitve itn. – vse to kliče k zastavitvi novih vprašanj, k ponovnim premislekom starih odgovorov nanje in k oblikovanju čisto novih. Metamodernizem razumem kot teoretski koncept, ki mi omogoča razumevanje sodobnih družbenih in kulturnih pojavov, ki oscilirajo med doslej izključljivimi skrajnostmi, ki jih nepretrgoma povezujejo,

ne pa dialektično zlijejo skupaj in torej ne ukinjajo na račun nove celote. Modernizem pristaja na eno Resnico (*liberalizem, napredek, tehnokratizem, nacionalizem, kolonializem, fašizem, verski fundamentalizem, komunizem* itn.) in nasilno homogenizira. Postmodernizem, zaradi razočaranja nad opresivnostjo modernih metanarativov, na množstvo malih resnic in še manjših resničic, na radikalno partikularnost. Metamodernizem je odgovor na stanje postfaktične družbe, v kateri izgleda, da resnice več ni: hkrati je vse res in obenem nič, *fake* je bolj avtentičen od originala, fikcija prepričljivejša od realnosti, *reality shows* bolj zrežirani kot igrani film, omenjeno *sranje* učinkovitejše, *resničnejše* od mirne strasti argumentiranja. Metamoderni družbeni fenomeni povezujejo, ne pa združujejo središča in robove, apologije in radikalizme, mirovanja in upore, sprijaznjenja z obstoječim in ponovna rojstva utopij. Moderni entuziazem in postmoderni nihilizem. Skratka: z razvijajočim se konceptom metamodernizma lahko bolje dojemam današnjo delujočo koeksistenco nasprotij, konstitutivno sobivanje paradoksov, ne pa njihovo dialektično sintezo, ki bi se v naslednjem koraku spet konfrontirala z novo antitezo.

In drugič, razmišljanja v teh osemnajstih besedilih razvijam v pisnem dialogu z zelo različnimi ustvarjalkami in ustvarjalci, pa tudi s popolnimi anonimneži, ki sem jih srečeval po svojih potikanjih po urbanih in mentalnih brezdanjih. Pridružujem se iskreni misli Rolanda Barthesa, ki jo je izrekel v nekem črno-belem dokumentarcu, ki sem si ga ogledal leta nazaj. Odgovor na vprašanje, kaj ga navdihuje v njegovem delu, je bil kratek: *rabim druge, j'ai besoin*

des autres. Tu zbrana besedila so moji tentativni odgovori na njihove misli, besede, verze, note, glasove, izjave, igre, posnetke, na karkoli, tudi na njihove vsakdanje drže, na njihov ulični *attitude*. Pa tudi na vse ob njih, mimo njih ali celo v nasprotju z njimi. Ko zdaj vse tu zbrane svoje zapise o delih *drugih*, ki jih poznam osebno ali pa zgolj posredno, ponovno prebiram po vrsti in urejam v celoto ... – pomislim, da jih očitno ne po naključju družijo čisto brechtovsko preizpraševanje krivične sedanjosti in želja po spremembi, po aktivni preobrazbi na boljše. Vztrajanje v prepričanju in angažmaju, da nemogoča sedanjost ni edina mogoča in da če je za kaj uporabna, je zgolj za to, da ob njej artikuliramo in zoperstavimo alternative.

Tole zbirko po-mišljajev se mi je zdelo vredno dopolniti z zbirko *po-snetkov*, mojih okornih, neprofesionalnih, ljubiteljskih fotografij z utrinki urbanih pejsažev in sledi, ki jih ljudje puščajo v njih in ki sem jih v kamero (in zdaj v *smartič*) *po-snel* na svojih popotovanjih doma in v tujini, *od Litije do Čateža* in od Pekinga do Los Angelesa. Na eni strani delujejo kot spremljajoči vizualni esej, kot vzporedna zgodba, ki je nastala s prstom na sprožilcu kamere, ne pa s prsti na tipkovnici; na drugi strani pa kot nekakšni slikovni predahi, ki na videz ločujejo, dejansko pa povezujejo posamezne tematske dele tegale zbornika zapisov.

Na koncu dela na tem zborniku sem zadovoljen z nelahkim izborom tako besedil kot fotk. Noben izbor pa ni popoln in želel bi si, da bi bila v kakšni podobni obliki na enem mestu ponatisnjena ali prvič objavljena še kakšna druga besedila iz tega časa. Rad bi, recimo, zbral

dopisovanja in zapisal spomine na obiske pri Tarasu Kermaunerju v njemu tako ljubem Avberju. Nekaj od najine par let intenzivne korespondence je objavil v eni izmed svojih številnih knjig, v predalu pa jih imam zbranih še precej več, natipkanih na pisalni stroj in potem, z njegovo prekipevajočo strastjo, dopisanih enkrat, dvakrat, večkrat s svinčnikom. Vsako njegovo pismo je bilo svojevrsten intelektualni palimpsest. Pa nekrolog za umrlim prijateljem in sodelavcem Alešem Debeljakom in še neobjavljen esej o njegovem prispevku k slovenski humanistiki, ki sem ga predstavil na prvem njemu posvečenem simpoziju z naslovom *Educirana senzibilnost*. Predgovor za knjigo *Realpolitika i njeni protivnici* kritičnega bošnjaškega politologa, nedavno preminulega prijatelja Esada Zgodića, kjer sem skušal njegove precej pesimistične in resignirane razlage aktualne politične situacije presvetliti z bolj optimističnimi. Pa sarajevski dnevnik Franca Trčka *Teman iz Sarajeva*, še enega strastnega in lucidnega pisca. Zapise o subverzivnih predstavah o izbrisanih, ki so jih igrali sami izbrisani v zdaj že izbrisanim Rogu, in tiste dvojezičnega gledališkega kolektiva Trotamora z avstrijske Koroške, ki se gre na improviziranih odrskih deskah persistenten antifašistični in antinacionalistični odpor. Recenzije res dobrih knjig, ki sem jih prispeval v različne medije, od dnevnega časopisja do akademskih žurnalov. Zanimiva bi bila *trganka* kratkih zapisov na zadnjih platnicah, tri- ali štirivrstičnih blurbov, ki sem jih v tem času napisal za niz knjig doma in v tujini. Nenazadnje tudi lepa posvetila na prvih straneh knjig, ki so mi jih v teh desetletjih podarjali moji najbližji, pa prijatelji,

bližnji kolegi in znanci – med katerimi sem najbolj vesel tistih nekdanjih študentov, ki sem jih spodbujal k objavi. In seveda intervjuji, kar precej njih, doma in v tujini: te imam od vseh literarnih oblik najraje, ker jih vedno razumem kot enakopravni in dvosmerni pogovor, kot dvogovor oseb, ki druga drugo intelektualno stimulirata.

Morda me bo k temu napotil kakšen drug navdih kot tisti okrušek razvalin starodavne trdnjave, ki so mi ga poslali študentje in ki je hkrati dokaz njene veličine in moči, pa tudi o njene krhosti, minljivosti in uničljivosti. Kot bi mi hoteli namigniti, da so trdnjave neosvojljive le, če se jih ne oblega dovolj dolgo. Košček rezalne žice z vseh južnih meja svetovnega centra namesto metuljčka za praznjo obleko njegove samovšečnosti in licemernosti, recimo.

O Neilu Youngu, ki je postal Forever Young

(Zapis za *Novo musko* o albumu, ki je zaznamoval
moj glasbeni okus, 2020)

Odsev na medeninasti kljuki

Zunaj je bila prav tako neka epidemija, tako kot zdaj, le da bolj zloveščega imena, *črne koze*, z virusom veliko manj zdizajnirane oblike, kot izgleda sedanji. Hodil sem v šolo in tja še vedno hodim, le da takrat prvič, vznemirjenje pa ostaja isto. In na gramofonu se je vrtela ista vinilka na 33 obratov kot maloprej v moji dnevni sobi, samo da je bil takratni v lični, malce ornamentirani leseni škatli rjave barve, moj sedanji pa je okleščen v svojo *ejtiz* temno preproščino. Plošča je preskakovala na istih mestih, ki so v teh dobrih petdesetih letih zame postala že prepričljiv del pesmi, tako kot tudi zguljeni robovi in raze na razkošnem dvojnem ovitku pastelnih tonov ter lepilni trak na njegovem hrbtu, ki je kot v jantar ujel male raztrganine časa.

Pred priprtimi vrati ali skrit neke pod kuhinjsko mizo v prvem zgrajenem goriškem bloku, *ruskem bloku*, sem vlekel na ušesa pogovore starejše sestre s prijateljicami o tem, da se je odpravil *na jug*, da bi posnel *country plato*; pripravljala

se je na svojo redno glasbeno oddajo na Radiu Trst. Pojma nisem imel, zakaj me je pritegnil nejasen odsev portreta na fotografiji okrogle medeninaste kljuke na notranjih platnicah albuma. Zakaj ravno ta *velik fant*, ki poje z glasom prehlajene, nosljajoče deklice, hkrati pa še brenka na akustično kitaro in igra orglice. Zakaj se v tistem času ni maral slikati *en front*, dokler ga ni nekoč nekje za odrom ujela Joni Mitchell v portret z rumenim soncem na rami (to preperelo, iz Stopa iztgano sliko imam še zdaj spravljeno). Verjetno se mi je njegova introvertirana ekscentričnost zdela že takrat kul – ki pa je že sam po sebi tako neuporaben izraz, da pojasni vse.

Opremljen s tem predracionalnim kul sem zaradi tega albuma kasneje spoznaval, kaj pomeni iskati *zlato srce*, da je *igla zlo*, da je *Alabama* ameriška sopomenka zaostalosti in zadrlosti, njihova različica *filosofije palanke* oziroma univerzalna vsem rovtam, da lahko *daješ ljubezen le, če živiš ljubezen*, in da lahko človek že pri *štiriindvajsetih doživi toliko vsega*. Iz njega sem se naučil oblike pisanih črk, ponavljal sem jih s plaht z besedili, ki so bile priložene plošči: nagnjene, s predimenzioniranimi velikimi O-ji, A-ji, M-ji in *obrnjenimi m-ji*, kot sem pravil W-jem. Naučil, da je kul tudi izgledati mršav-čupav-visok (no, zdaj že mal' zdelan ...), vsekakor pa vedno nositi prevelike srajce z zavihanimi rokavi. Da je smisel nedorečenih – in, priznajmo si, mestoma tudi neposrečenih – verzov prav vpisovanje svojih zgodb vanje. In da kakršnekoli oznake vedno in nujno zgrešijo, da je treba vsako stvar preposlušati, preizkusiti in predoživeti sam. Na tem *country rock* albumu je namreč

najti mnogo več od tega: od skorajda že hipnotičnega, meditativnega folka do ostrega, klasičnega kitarskega rocka; od odmaknjene, baladne liričnosti do direktnih družbenokritičnih špic; od večglasnega petja do pop prebliskov; od wagnerjanske impozantnosti simfoničnega orkestra do južnjaške melanholije na bendžu in pedal steel kitari.

Vmes sem ta album parkrat pozabil, da bi ga znova našel, drugačen – čisto v Faulknerjevem duhu, »da preteklosti ni konec, da pravzaprav ni nikoli niti zares minila«. Za njim so mi prišli v ušesa in glavo tisti, ki so jih podpisali Clash in Crass, Angelic Upstarts in Borghesia, Suicidal Tendencies in Fugazi, Bikini Kill in Sonic Youth, Agnostic Front in Ratos de Porão, Crowbar in Karma to Burn, evo, Aktivna propaganda na zadnji božič in The Atomic Bitchwax prejšnji teden. Ter brezštevilni drugi, povečini taki z neberljivimi imeni, nerazumljivimi besedili in neposlušljivim ritmom. Vsi ti so mi brisali in na novo uglasčevali okus in skozi glasbo sooblikovali pogled na ostali svet poleg tistega, mimo ali proti tistemu z albuma Harvest. Vseskozi se, prosto po Brechtu, raje kot na *dobro staro* sklicujem na *slabo novo*. Zato se tisti stari odsev na kljuki še danes ni čisto nič zbistril, samo liki v njem so novi.

Sulmona, 2024

Od insiderskega outsiderja

(Spremna črtica k romanu *Gorica*

Mateje Gomboc, 2023)

Druga Nova Gorica

Nekaj zelo nadrealnega je v zgodovini Nove Gorice, nekaj v kali protislovnega, a še kako konkretnega – kot bi hkrati prebiral eliadojevski učbenik starih mitologij in študije sodobnih utopij. *Mesto mladih* je skoraj tisoč let mlajše od *stare Gorice*, *nov bo lepši vrt* (kot gre Minattijeva *Pesem graditeljev nove Gorice*) je v Ravnikarjevi viziji pognal dobesedno na pokopališču slednje. Rdeča vrtnica v grbu je nadomestila krizanteme, nove ceste in zgradbe močvirje Solkanskega polja, betonski bloki so prerasli opuščeno opekarno. Vse v *Tanovi* – prvem popolnoma novem jugoslovanskem mestu in enem prvih, ki so na evropskem vzhodu pognala dobesedno iz pepela vojne (krakovska Nowa Huta je recimo mlajša dve leti) – je bilo vse res na novo, ničesar starega ni niti podedovalo niti potrebovalo. Bilo je preveč sveže za zgodovinske muzeje in preveč aktivno za arhive; premlado za lastno pokopališče ali celo za dom upokojencev; preveč zdravo za pravo bolnišnico, ki je

še zmeraj v sosednjem Šempetru; brez cerkve, ki je pa res ni potrebovalo, saj naj bi raj že poganjal tam na sistematično izsušeni ravnici; brez telovadnice in celo brez mladinskega kluba, saj je bila sama Nova Gorica sprva klub mladih. Predimenzionirano staro železniško postajo na robu mesta je nadomestila predimenzionirana nova avtobusna v njenem središču; estetika mesta je bila preveč funkcionalna in integrirana, da bi trpela še posebno likovno galerijo, saj je bilo mesto samo galerija oziroma kulturni dom; stavbe so bile brez odvečnega okrasja, prosto po Loosu, za katerega je ornament zločin, postavljene sredi ničesar, kot v filmih italijanskega neorealizma; v mestu dolgo ni bilo časa za spomenike, saj so bile stavbe, ceste, tovarne same spomeniki, škoda bi bilo betona, železja in pompa zanje. Kot po modni brvi so si v pospešenem tempu sledili arhitekturni stili: socialistični realizem, funkcionalistični modernizem, visoki modernizem in brutalizem, neoavantgardizem in postmodernizem.

Kakšna epohalna, monumentalna ambicija, kakšna prekipévajoča samozavest njenih ustvarjalk in ustvarjalcev, arhitektov in urbanistk, brigadir in brigadirjev, odločevalcev in planerjev, zidarjev, delavk in delavcev: izgraditi novo mesto!! (Bralka, bralec, dvojni klicaj je tu namerno. Prosim lektorico, lektorja, da pusti oba.) Prihodnost je bila takrat – zdaj! Si lahko kaj takega sploh predstavljamo danes, ko ambicije kolcajo med omejitvami absolutizma privatne lastnine, teologije podjetniške iznajdljivosti, nebuloz evropske primerljivosti, surovosti diktata trga in podobnih prisilnih imperativov sodobnosti, kar se na koncu zvede v

gradnjo supermarketov za tiste bolj trendovske, diskontov za rajo, luksuznih stanovanj za *nouveau riche* in obvoznik zaradi lažjega tranzita mimo mesta. Takrat, desetletja nazaj, še pred mojim štetjem, so graditelji Novo Gorico na bliskovit način, z danes nepredstavljivo vnemo in ključovalnim entuziazmom, ustvarili dobesedno iz nič, *ex nihilo*, kot v starih mitologijah s svojimi pantokratorji, pa tudi kot v modernih ideologijah s svojimi jurišniki in udarnicami, katerih utopije so vedno potrebovale zidano-jeklene konkretizacije.

(Medkrik. Ne medklic, medkrik: tele vrstice sem tuhtal tudi med dooolgimi čakanji pred semaforji tistega nesrečnega križišča, zdaj krožišča na Ajševici, ki so ga več kot očitni nesposobneži pacali leto dni, in ugibal, v koliko stoletjih bi bila z njihovim tempom zgrajena Nova Gorica.)

(Medkrik dve. Vaja nesposobnosti se je že čez poldrugo leto ponovila kak kilometer naprej. Gradnja novega mosta čez potoček Lijak, ki na vipavsko ravnino priteče izpod Trnovskega gozda in ki naj bi zamenjal starega, ki so ga zgradile takoj po vojni delovne brigade, se vleče že več kot poldrugo leto. Promet je močno oviran v obe smeri, smilijo se mi dnevni migranti in vsi ostali prizadeti, ki se čez improviziran del premikamo po polžje. Za volanom ne morem ne ugibati, kakšna sabotaža sledi tej.)

Nazaj v učinkovitejše povojne čase: stanovanja so bila grajena za ljudi, ne za preprodajo in dobiček bogatunov; tovarne za njihovo zaposlovanje, ne za izkoriščanje; šole namenjene izobraževanju množic, ne pa spodbujanju tekmovalnosti in nabiranju nečesa otrokom tako abstraktnega, kot so točke; zdravstveni domovi in storitve za vse, ne pa